

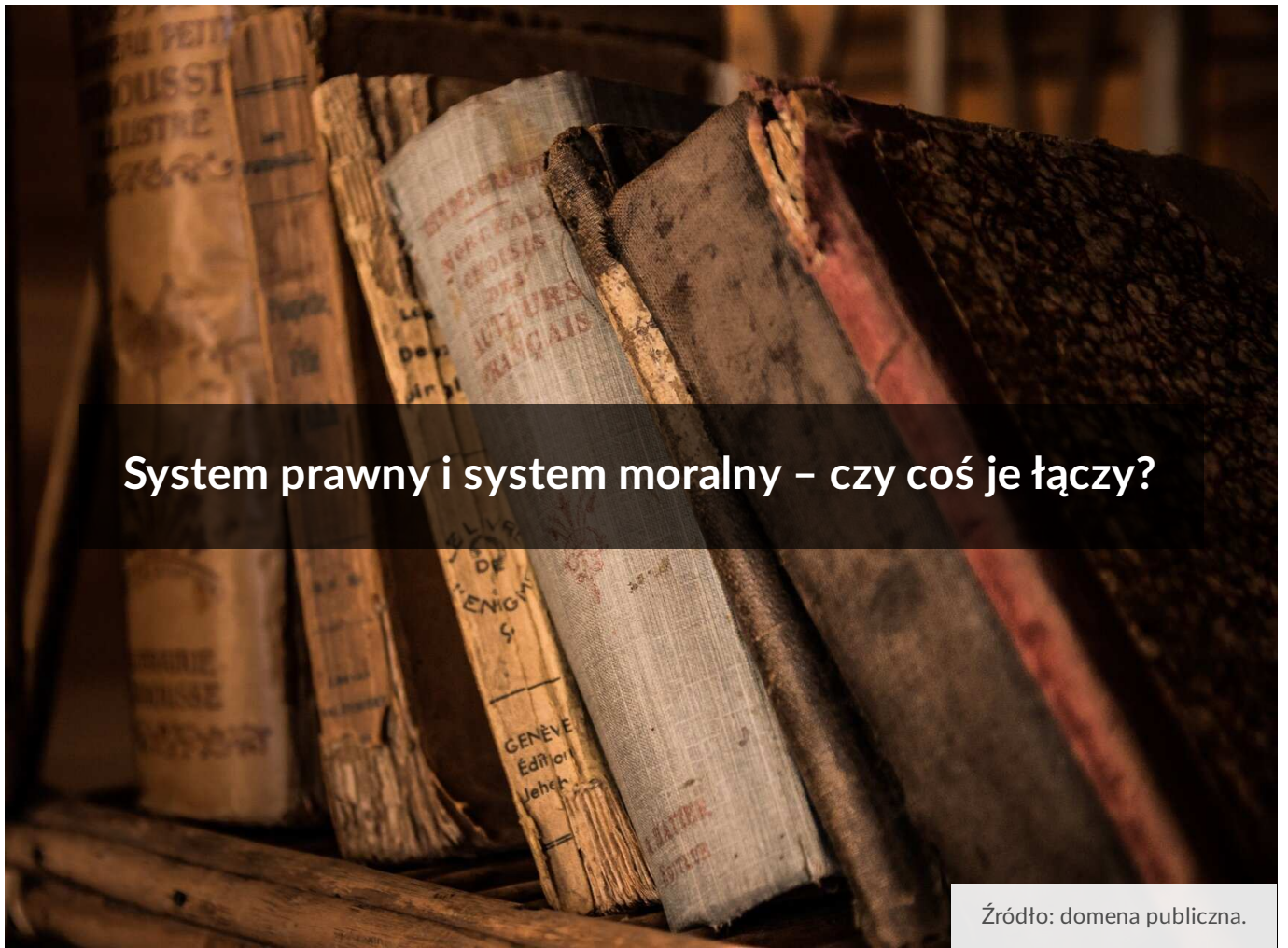
System prawny i system moralny – czy coś je łączy?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Animacja RSA](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Elżbieta Wójcik, *Znaczenie prawa naturalnego w naszym życiu*, dostępny w internecie: stowarzyszeniefidesetratio.pl [dostęp 23.10.2020 r.].
- Źródło: Tomasz Snarski, *Najlepsze prawo nie zastąpi moralności*, 19.04.2018 r., dostępny w internecie: wiesz.com.pl [dostęp 19.04.2018 r.].

- Źródło: Wojciech Łączkowski, *Prawo i moralność*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2000, t. 9, s. 206.
- Źródło: Dawid Bunikowski, *Ingerencja prawa w sferę moralności w trudnych przypadkach*, dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 23.10.2020 r.].

System prawny i system moralny – czy coś je łączy?

Źródło: domena publiczna.

Materiał jest częścią serii „**Inne spojrzenie**”.

Prawo nie stanowi jedynego systemu normatywnego obowiązującego w społeczeństwie. Funkcjonuje ono jako element szeroko pojętej kultury danego społeczeństwa, co powoduje, że wartości, na których się opiera, powinny być przynajmniej w pewnym stopniu dla członków tego społeczeństwa wspólne. Stąd też istotne jest ustalenie wzajemnych relacji między dwoma zasadniczymi systemami obowiązującymi w każdym społeczeństwie – prawem a moralnością.

Twoje cele

- Wyjaśnisz związki między prawem i moralnością
- Przeanalizujesz podejścia prawa do moralności.
- Ocenisz podejścia ludzi do relacji prawa i moralności.

Przeczytaj

Czym jest moralność?

Moralność to ukształtowany w procesie długotrwałego rozwoju społecznego zespół norm postępowania, według których ocenia się określone zachowanie jako dobre lub złe, słuszne lub niesłuszne. W każdym społeczeństwie istnieje pewien zbiór norm moralnych, które pozwalają na ocenę zachowań ludzi względem siebie oraz otaczającego ich świata jako dobrych lub złych. Normy te określa się jako wartości pierwotne lub elementarne normy moralne.

- relacje zachodzące[br]między prawem a moralnością{color=#008000}
 - przedmiotowe{color=#228B22}
 - walidacyjne{color=#2E8B57}
 - funkcjonalne{color=#3CB371}

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Relacje przedmiotowe dotyczą kwestii zakresu regulacji moralnej i prawnej. W nauce prezentowane są dwa stanowiska w tej sprawie. Pierwsze zakłada, że prawo to minimum moralności, a więc zakres zachowań regulowanych przez prawo mieści się w zakresie regulowanym przez moralność. Każde zachowanie regulowane przez prawo ma więc swój odpowiednik moralny. Podejście to jest krytykowane przede wszystkim przez wskazanie, że prawo reguluje szereg kwestii moralnie obojętnych (nieregulowanych normami moralnymi). Przykładem takich regulacji mogą być regulacje dotyczące kwestii technicznych, np. formy pism urzędowych.

Zdecydowanie większą liczbę zwolenników ma podejście funkcjonalne, zgodnie z którym zakresy regulacji prawa i moralności krzyżują się – istnieją więc obszary regulowane jedynie przez normy moralne i obszary regulowane jedynie przez normy prawne, ale zarazem istnieje również pewna strefa wspólna. **Relacje funkcjonalne** dotyczą wpływu norm moralnych na treść norm prawnych. Pamiętać należy, że w odróżnieniu od prawa moralność reguluje również sferę

przeżyć wewnętrznych, psychicznych człowieka. W sferze zachowań zewnętrznych nie wszystkie zachowania podlegające regulacji moralnej będą również regulowane prawnie (na przykład prostytutka jest uznawana za moralnie naganną, natomiast prawo polskie jej nie zakazuje). Z drugiej strony istnieją sfery regulowane jedynie przez prawo – np. ruch prawostronny lub lewostronny nie podlega ocenie moralnej. Strefa, w której obowiązują zarówno normy moralne, jak i prawne, ma na tym tle znaczenie szczególne.

W **relacjach walidacyjnych** chodzi o to, w jaki sposób niezgodność prawa z normami moralnymi wpływa na obowiązywanie norm prawnych.

Personifikacja cnoty (gr. ἀρετή) w Bibliotece Celsusa w Efezie

Źródło: Carlos Delgado, licencja: CC BY-SA 3.0.

Prawo a moralność

Przyjmuje się, że prawo powinno respektować przekonania moralne większości społeczeństwa, bez tego bowiem w demokratycznym społeczeństwie nie miałoby ono szans na obowiązywanie z powodu braku społecznego poparcia. Z drugiej strony demokracja nie może oznaczać tyranii większości, która narzuca swoją wolę mniejszościom kulturowym, religijnym i innym. Ochrona praw mniejszości stanowi w ostatnim czasie istotny element zarówno prawa wewnętrznego, jak i międzynarodowego. Uzgodnienie treści prawa z różnymi systemami etycznymi jest jednak zadaniem niezwykle trudnym, czego dowodzą dyskusje dotyczące eutanazji, aborcji czy małżeństw homoseksualnych. Relacje walidacyjne dotyczą tego, w jaki sposób niezgodność prawa z normami moralnymi wpływa na jego ważność. Na tym tle wykształciły się trzy zasadnicze podejścia: radykalny pozytywizm prawniczy, szkoła prawa natury i teza racjonalnego prawodawcy.

Podstawowym założeniem **pozytywizmu prawnego** jest oddzielenie prawa od moralności. Według tego podejścia prawo i moralność tworzą dwa odrębne i niezależne systemy normatywne. niesłuszność czy niesprawiedliwość norm prawnych nie wpływa na ich obowiązywanie, jeżeli tylko normy te zostały ustanowione zgodnie z obowiązującymi procedurami i nie zostały uchylone. Wyrazem tego podejścia jest sentencja *dura lex sed lex* (z łac. – surowe prawo, ale prawo). Nie oznacza to oczywiście, że pozytywizm zakłada sprzeczność prawa i moralności, tylko to, że norma prawna nie utraci mocy obowiązującej, jeśli jest niezgodna z moralnością. W podejściu tym bowiem dobro prawne jest pochodną

uznania ze strony ustawodawcy. Z normy prawnej można dowiedzieć się, jakie zachowanie jest dobre i zasługuje na ochronę, a jakie należy ocenić negatywnie.

Doktryna **prawa naturalnego** uznaje istnienie obiektywnego porządku wartości, stojącego ponad wolą ustawodawcy, a więc i prawem stanowionym. Jeżeli prawo nie respektuje podstawowych wartości moralnych, nie może obowiązywać.

Podejście pośrednie (**teza racjonalnego prawodawcy**) zakłada co do zasady, że działanie ustawodawcy jest celowe i zmierza do realizacji wartości moralnych, jednak w przypadkach, kiedy norma prawna w sposób wyjątkowo rażąco narusza elementarne normy moralne, traci moc obowiązującą.

Oparcie większości systemów prawnych na pozytywistycznym założeniu o rozdzieleniu prawa od moralności, którego konsekwencją jest to, że norma prawna nie traci mocy obowiązującej, jeśli jest niezgodna z normą moralną, nie oznacza, że normy moralne są ignorowane w procesie stanowienia i stosowania prawa. Skuteczność prawa zależy bowiem między innymi od tego, czy jest ono społecznie akceptowane, co z kolei zależy od uzgodnienia prawa ze społecznie aprobowanymi normami moralnymi. Dlatego systemy prawne otwarte są na wartości moralne i w ich ramach wypracowano szereg mechanizmów i technik, za pomocą których przejmują one wartości moralne. Do najważniejszych należą:

inkorporacja bezpośrednia

polegająca na czynieniu przez prawodawcę z norm moralnych norm prawnych,

przepisy odsyłające do różnego rodzaju norm moralnych

np. zasady współżycia społecznego, zasady słuszności czy zasady sprawiedliwości,

wprowadzanie do prawa przepisów wartościujących

np. dobra wiara, rażąca niewdzięczność.

Słownik

etyka

nauka o moralności, zajmująca się ustalaniem, co jest dobre, a co złe

imperatyw

nakaz, reguła postępowania, która nie podlega dyskusji; może to być zasada moralna, ideowa, artystyczna itp.

instytucja

element struktury grupy lub społeczeństwa organizujący zachowania i działania jednostek bądź grup społecznych, wyposażony w sankcje wymuszające podporządkowanie się działaniu instytucjonalnemu

moralność

zespół powszechnie uznanych warunków, poglądów na dobro i zło, przekonań, które wartościują określone działania

sankcja

reakcja na zachowanie członka zbiorowości, wynikająca z oceny, na ile to zachowanie czy działanie jest zgodne z normami w niej obowiązującymi

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z klasyfikacją wartości według [Eduarda Sprangera](#). Uzupełnij ją o konkretne przykłady.

- wartości
 - teoretyczne
 - związane z [br]odkrywaniem prawdy, jaką daje nauka
 - ekonomiczne
 - dobra materialne
 - estetyczno-artystyczne
 - odnoszące się do [br]przeżycia prawdy i harmonii
 - społeczne
 - bezinteresowne [br]działania na rzecz innych
 - polityczne
 - związane [br]z posiadaniem władzy i wpływów
 - religijne
 - ich źródłem [br]jest religia (wiara w Boga)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

Wybierz spośród zaproponowanych na mapie myśli te wartości, które twoim zdaniem są najważniejsze z punktu widzenia porządku prawnego. Swój wybór uzasadnij minimum jednym argumentem.

Ćwiczenie 2

Zajmij stanowisko: prawo oparte na moralności czy moralność oparta na prawie – co ludzie łatwiej akceptują? Swoje zdanie uzasadnij minimum dwoma argumentami.

Animacja RSA

Polecenie 1

Zapoznaj się z animacją, w której prof. Andrzej Zoll, prawnik i były rzecznik praw obywatelskich mówi o relacjach systemów prawnych i moralnych. Następnie wykonaj zadanie.

Wystąpił błąd

O prawie i moralności mówi prof. Andrzej Zoll

Muzyka: Bright Futures by Rex Banner, Artist

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1HRQwEq2>

Źródło nagrania: „*Demokratyczne państwo prawne, trójpodział władzy, władza sędziowska*”, spotkanie z prof. Andrzejem Zollem, Klub Inteligencji Katolickiej w Warszawie, 14 stycznia 2016, wszechnica.org.pl, CC BY-SA 3.0

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału: O prawie i moralności mówi profesor Andrzej Zoll.

Ćwiczenie 1

Wskaż, w jakich sytuacjach zakresy systemu prawnego i moralnego się pokrywają. Czy w państwie demokratycznym mogą się one całkowicie pokrywać?

Ćwiczenie 2

Zastanów się i zajmij stanowisko: W jakich sytuacjach społeczeństwo powinno stosować się do formuły Radbrucha? Uzasadnij swoją odpowiedź konkretnymi przykładami.

Sprawdź się

Ćwiczenie 3

Wskaż, jakie rodzaje relacji zachodzą między prawem a moralnością.

- przedmiotowe
- walidacyjne
- funkcjonalne
- podmiotowe

Ćwiczenie 4

Połącz w pary nazwy mechanizmów umożliwiających przejęcie wartości moralnych przez systemy prawne z ich opisami.

np. dobra wiara, rażąca niewdzięczność, np. zasady współżycia społecznego, zasady słuszności czy zasady sprawiedliwości, uczynienie przez prawodawcę norm prawnych z norm moralnych

inkorporacja bezpośrednia	
przepisy odsyłające do różnego rodzaju norm moralnych	
wprowadzanie do prawa przepisów wartościujących	

Ćwiczenie 5

Zaznacz, w czym sentencja *dura lex sed lex* znajduje swój wyraz.

- w radykalnym pozytywizmie prawniczym
- w szkole prawa natury
- w tezie racjonalnego prawodawcy

Ćwiczenie 6

Wskaż cechy prawa naturalnego.

- powszechność
- niezbywalność
- skończoność
- religijność

Ćwiczenie 7

Zaznacz, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Norma prawna musi zawsze odnosić się do konkretnej normy moralnej.	☐	☐
Obiektywny porządek wartości stojący ponad prawem stanowionym to element doktryny prawa naturalnego.	☐	☐
Inkorporacja bezpośrednia to wprowadzanie do prawa przepisów wartościujących.	☐	☐
Jednym z założeń przy tworzeniu prawa jest teza, że powinno ono przestrzegać norm moralnych wyznawanych przez większość społeczeństwa.	☐	☐

Ćwiczenie 8

Zapoznaj się ze schematem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

- normy
 - nieformalne
 - obyczajowe
 - religijne
 - moralne
 - formalne
 - prawne

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Połącz pojęcia z opisami.

wskazują, które zachowania są dobre, a które złe, pokazują, jak zachowywać się, aby żyć w zgodzie z zasadami przyjętymi przez daną grupę, dotyczą tylko danej wspólnoty wyznawców, ustanowione przez państwo/wyspecjalizowane organy

normy obyczajowe	
normy religijne	
normy moralne	
normy prawne	

Ćwiczenie 9

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Elżbieta Wójcik

Znaczenie prawa naturalnego w naszym życiu

Uchwalane przez rządy społeczeństw. (...) dotyczy życia w społeczeństwie, określa np. zasady ruchu drogowego, organizację szkolnictwa, urzędów, wysokość podatków, karalność za przestępstwa i wiele innych spraw.

Źródło: Elżbieta Wójcik, *Znaczenie prawa naturalnego w naszym życiu*, dostępny w internecie: stowarzyszeniefidesetratio.pl [dostęp 23.10.2020 r.].

Podaj, do jakiej koncepcji prawa nawiązuje powyższy fragment.

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Tomasz Snarski

Najlepsze prawo nie zastąpi moralności

W szczególności trzeba wskazać na dwie skrajne postawy, wynikające z niezrozumienia istoty norm prawnych i moralnych. Po pierwsze, od prawa oczekujemy, że zastąpi moralność. Po drugie sprowadzamy moralność wyłącznie do zbioru pewnych reguł, niemal tak precyzyjnych, jak rozkazy, często niezmiernie kazuistyczne, rozbudowane do granic możliwości i oczywiście represyjne. Obie postawy całkowicie lekceważą rozmaite możliwe pojęcia prawa i moralności, jak również zróżnicowane spojrzenia na możliwe relacje między prawem i moralnością.

Dopóki postawy te są na poziomie pewnych skrajności, dopóty zachowana zostaje właściwa proporcja. Gorzej, gdy stają się dominujące, a relację między prawem powszechnie obowiązującym w państwie a moralnością sprowadza się do podporządkowania prawa wybranym interpretacjom norm moralnych. Wówczas cierpi autorytet prawa, ale przede wszystkim cierpi moralność. Jeśli bowiem prawo pozbawia mnie jakiegokolwiek wyboru w sprawach moralnych, to gdzie przestrzeń na wolny wybór, gdzie miejsce na zmaganie sumienia? I odwrotnie, jeśli moralność ma działać tylko dzięki prawu, to jak bardzo musi być ona słaba, jak bardzo lekceważona, bądź jak bardzo zdeformowana przez tych, którzy jej siły upatrują w przymusie a nie w jej pięknie i osobistym wyborze?

Źródło: Tomasz Snarski, *Najlepsze prawo nie zastąpi moralności*, 19.04.2018 r., dostępny w internecie: wiesz.com.pl [dostęp 19.04.2018 r.].

Ćwiczenie 11

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Wojciech Łączkowski

Prawo i moralność

Jeśli chodzi o sprawę pierwszą, tj. o pytanie, czy prawo jest wartością samoistną co pozwalałoby stawiać je wysoko, niekiedy nawet na najwyższym miejscu w hierarchii wartości i to bez względu na jego treść, to formalnie należy szukać odpowiedzi w konstytucji. Polska Konstytucja z 2 kwietnia 1997 r. w art. 2 deklaruje, iż Rzeczypospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym. Prawu nadano zatem już na początku Konstytucji rangę najwyższą. Podobny stosunek do prawa ma wiele środowisk prawniczych i wybitnych przedstawicieli nauki. Słyszymy od nich często, że prawo jest wartością samą w sobie, że należy mu się bezwzględny szacunek i posłuszeństwo, że jest gwarantem ładu i jedynym czynnikiem wyznaczającym sprawiedliwość. Taki stosunek do prawa wymagany jest do czasu, aż nie zostanie ono przez ustawodawcę uchylone lub zmienione.

Źródło: Wojciech Łączkowski, *Prawo i moralność*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2000, t. 9, s. 206.

Na podstawie tekstu wyjaśnij, jaki wpływ na postępowanie zgodne z powyższymi poglądami powinny mieć wyznawane wartości moralne.

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Dawid Bunikowski

Ingerencja prawa w sferę moralności w trudnych przypadkach

Dyskusja nad ingerencją prawa w sferę moralności jest jedną z podstawowych debat filozoficzno-prawnych. Budzi ona jednak także wiele wątpliwości i kontrowersji nie tylko na gruncie filozofii prawa, ale także konkretnych regulacji prawnych w różnych dziedzinach prawa. Nie myli się A. Hunt, pisząc, że „współcześnie projekty reform moralnych mają swoich oponentów i stają się przedmiotem ostrych, kulturowych i politycznych konfliktów”. Nie chodzi jednak tylko o „reformy moralne”, ale o wszelkie kontrowersje społeczne, wywołane regulacją prawną zjawisk kwalifikowanych moralnie. Kontrowersje te zwielokrotniają się na płaszczyźnie *law in action*. Prawo należy rozpatrywać na trzech poziomach: tworzenia (*written text, law in books*), stosowania (*law in action*) i jego wykładni. W społeczeństwach wyróżnić można różne koncepcje moralności (jednostkowa, społeczna, korporacyjna, perfekcjonistyczna etc.) i systemy etyczne. Wspólne przekonania co do wizji tego, co dobre i złe, przynależne większości społeczeństwa, stanowią moralność społeczną. Minimum etyczne jest określone przez zasady i wartości, bez których społeczeństwo nie mogłoby funkcjonować. Moralność społeczna i minimum etyczne ulegają zmianie w przedziałach historycznych.

(...)

Współcześnie do podstawowych grup przypadków kontrowersyjnych moralnie lub społecznie zaliczyć można w społeczeństwach kultury europejskiej (ale nie tylko):

1. zjawiska tanatologiczne (aborcja, eutanazja, samobójstwo, kara śmierci),
2. problem prokreacji ludzkiej (inżynieria genetyczna, klonowanie, terapia genetyczna i prenatalna, polityka embrionalna, antykoncepcja, płód ludzki, zapłodnienie *in vitro*, itd.),
3. problemy prawa i medycyny (klauzula sumienia, biotechnologia, transfuzja krwi i religia, zgoda pacjenta, przeszczepianie narządów, zmiana płci, klonowanie klasyczne ludzi, itd.),
4. ochronę mniejszości seksualnych (instytucjonalizacja lub legalizacja związków homoseksualnych) i stosunek do anomalii seksualnych (pedofilia, zoofilia, nekrofilia, świadome kazirodztwo),
5. instytucje prawa karnego (obrona konieczna, stan wyższej konieczności, zasada prawdy w postępowaniu karnym, domniemanie niewinności, tortury w przesłuchaniu itd.),
6. instytucje prawa oświatowego (wychowanie seksualne w szkołach, nauka religii w kontekście wolności sumienia i wyznania, itd.),
7. instytucje prawa pracy (przepisy bhp, przepisy socjalne, wykorzystywanie pracowników, itd.),
8. instytucje prawa rodzinnego (zdrada małżeńska, cudzołóstwo, rozwody, separacja, adopcja, wolne związki, itd.) oraz prawa cywilnego (wszelkie podstawowe instytucje, np. niewykonywanie zobowiązań i delikty czy klauzule generalne, jak i szczegółowe instytucje, np. plagiat czy *Actio Pauliana*),
9. zjawiska prostytucji i pornografii,
10. problemy związane z funkcjonowaniem Internetu (np. demoralizacja dzieci przez pornografię, pornografia dziecięca,

znieśławienie, zniewaga, itp.),

11. relacje państwo – religia instytucjonalna (np. kwestie konkordatu),
12. „interwencje zbrojne” w prawie międzynarodowym (podstawa prawna i słuszność),
13. inne instytucje społeczne o różnym charakterze (np. legalizacja narkotyków, kremacja, prawa zwierząt, szacunek dla ciał zmarłych, prawa kobiet i dzieci, odpowiedzialność dziennikarzy, niesprawiedliwość społeczna o charakterze światowym, kwestie podatkowe, gatunkowizm, lustracja, itp.).

Źródło: Dawid Bunikowski, *Ingerencja prawa w sferę moralności w trudnych przypadkach*, dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 23.10.2020 r.].

Wyjaśnij, dlaczego w wypadkach przedstawionych w tekście ingerencja prawa budzi kontrowersje.

Dla nauczyciela

Autorka: Małgorzata Krzeszowska

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: Prawo a moralność

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

XI. System prawa w Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń:

1) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- charakteryzuje związki między prawem i moralnością;
- analizuje podejścia prawa do moralności;
- ocenia podejścia ludzi do relacji prawa i moralności.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- burza mózgów;
- rozmowa nauczająca;
- drzewko decyzyjne;
- dyskusja.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- kartki A2, pisaki.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Działanie.

2. Weryfikacja wiedzy potocznej – burza mózgów. Uczniowie dzielą się na dwie grupy. Jedna z grup tworzy na kartce A2 wypisuje skojarzenia związane z pojęciem „prawo”, a druga „moralność”. Następnie grupy przedstawiają wyniki pracy na forum i szukają między pojęciami związków. Na koniec wybrana osoba podsumowuje rozmowę.

Faza realizacyjna

1. Uczniowie dzielą się na trzy grupy i zapoznają się z treścią lekcji. Szczególną uwagę zwracają na podejścia prawa do moralności. Każda z grup analizuje jedno z podejść:

- grupa 1 – radykalny pozytywizm prawniczy;
- grupa 2 – szkoła prawa natury;
- grupa 3 – teza racjonalnego prawodawcy.

2. Następnie w grupach uczniowie nanoszą wyznaczone podejście na schemat drzewka decyzyjnego (przykład w materiałach pomocniczych), zwracając uwagę na skutki wprowadzenia w praktyce danego podejścia. Wyniki pracy prezentują na forum klasy.

3. Uczniowie zapoznają się ze schematem mapy myśli, uzupełniają ją i wykonują w parach ćwiczenie 1 do multimedium.

4. Praca z animacją. Po emisji materiału uczniowie wykonują ćwiczenie 2 i dyskutują o stosowaniu formuły Radbrucha.

5. Uczniowie dyskusują na temat: „Prawo oparte na moralności czy moralność oparta na prawie – co ludzie łatwiej akceptują?”. Chętne/wybrane osoby przedstawiają wnioski.

Faza podsumowująca

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia z sekcji „Sprawdź się” wskazane przez nauczyciela.
2. Chętne osoby podsumowują zajęcia ze swojego punktu widzenia.

Praca domowa:

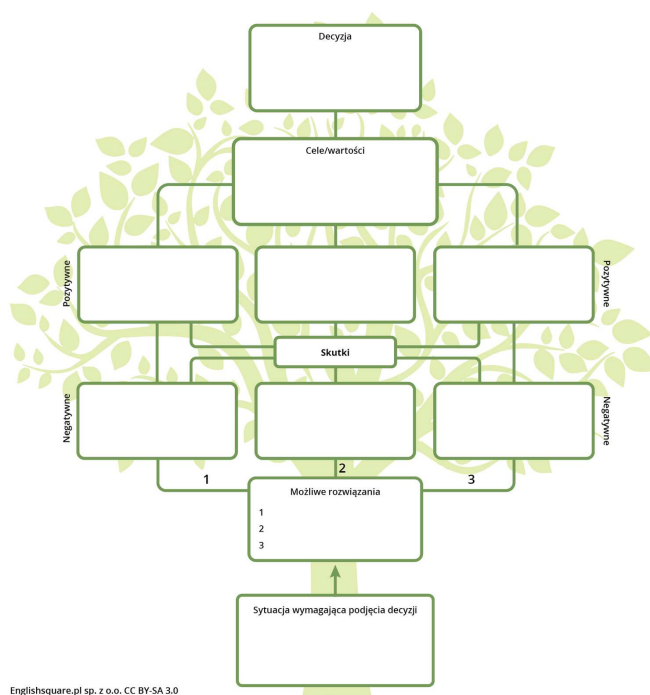
Uczniowie wykonują pozostałe ćwiczenia z sekcji „Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

Monika Kotowska-Lewińska, Szymon Kulmaczewski, *Prawo a moralność – zagadnienia normatywne na tle polskiej praktyki orzeczniczej*, „Studia Ełckie” 2017, t. 19, nr 3.

Michał Heller, *Moralność myślenia*, Toruń 2015.

Drzewko decyzyjne

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Na podstawie schematu i animacji uczniowie mogą przygotować krótkie referaty dotyczące systemu wartości i współzależności systemu moralnego i systemu prawnego.